

اشاره

پژوهش در معنای عام یعنی بررسی یا کاوشی مجددانه یا جست‌وجویی دقیق. اما به‌طور خاص، پژوهش تجربه‌ای جامع و خاص است که به دنبال کشف واقعیت‌های نو، تفسیر درست واقعیت‌ها، تجدیدنظر در نتیجه‌گیری‌ها، نظریه‌ها و قوانین پذیرفته‌شده در پرتو همان واقعیت‌های کشف‌شده است. در معنایی دیگر، پژوهش فرایند رسیدن به راه‌حل‌های مطمئن از طریق جمع‌آوری، تحلیل و تفسیر داده‌هاست؛ البته در یک چارچوب و نظام برنامه‌ریزی‌شده؛ فرایندی که هوشمندانه، آگاهانه و خلاقانه است.

این فرایند خلاق یکی از محورهای مهم برای تضمین پیشرفت و توسعه در هر کشوری است. اگر پژوهشی نباشد، دانش بشری افزایش نخواهد یافت و مشکلات و مسائل بشر باقی و افزون خواهند شد. همین‌طور، در امور آموزشی نیز پویایی و نشاط نخواهد بود.

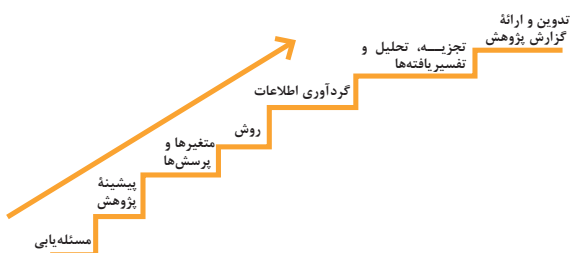
سند برنامه درسی ملی شش ویژگی برای معلم (مربی) ترسیم کرده است که در بند شش آن آمده است: «یادگیرنده و پژوهشگر آموزشی و پرورشی است». در اینجا می‌خواهیم بگوییم معلم یادگیرنده و پژوهشگر برای فعالیت‌های پژوهشی خود در مدرسه چه اقداماتی می‌تواند انجام دهد. در واقع آنچه او را پژوهشگر می‌کند، همان انجام گام‌های اصلی در پژوهش است.

امروز معلمان از طریق بخش‌نامه و دوره‌های آموزش ضمن خدمت، تا حدودی با اقدام پژوهی، درس پژوهی و روش تدریس پژوهش‌محور آشنایی دارند. بنابراین، آنچه در اینجا به‌عنوان فرایند پژوهش مطرح می‌شود، ناظر به اصول و گام‌های اصلی و عام در پژوهش است.

قلب پژوهش

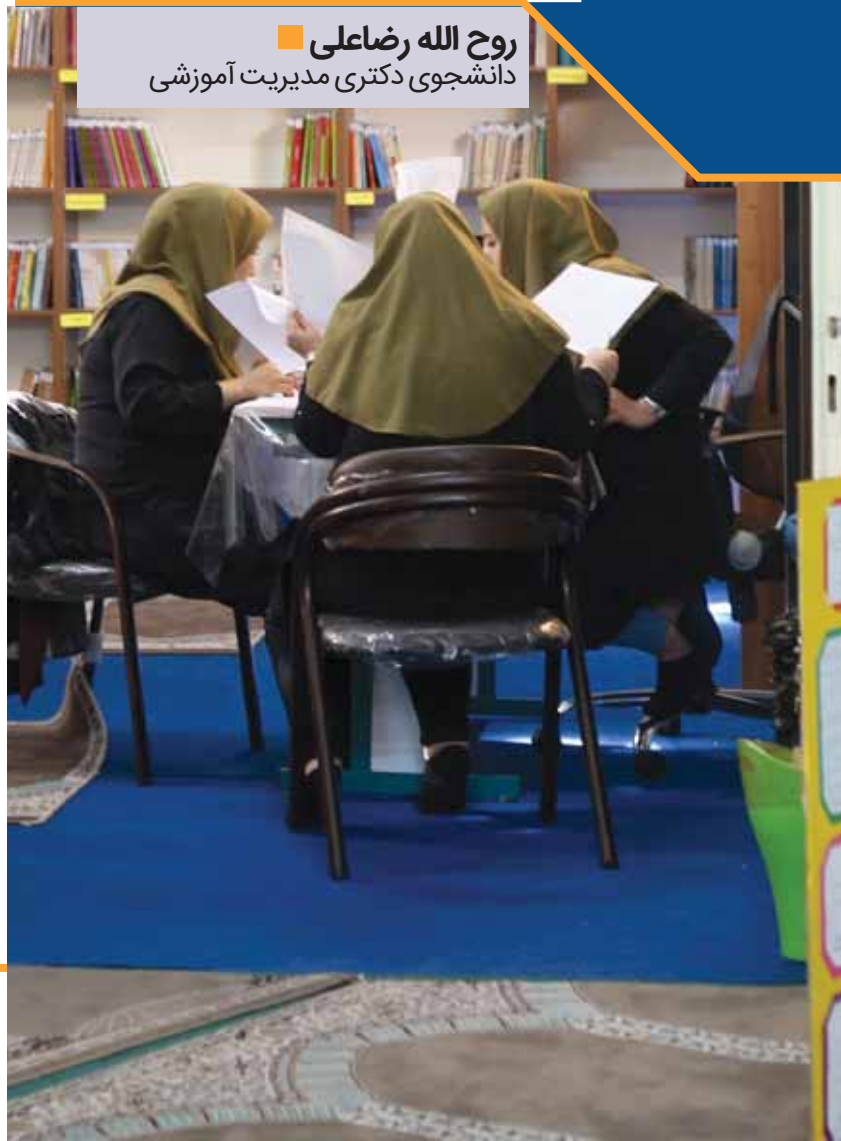
روح الله رضاعلی
دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی

فرایندها یا گام‌های پژوهش

گام اول: مسئله‌یابی

هر پژوهشی به دنبال هدف یا اهداف مشخص و متناسب با موضوع مورد پژوهش است. این هدف در مدرسه از یک مسئله آموزشی یا تربیتی یا اداری و اجرایی شکل می‌گیرد. البته گاهی اثبات نظریه‌ای جدید یا بررسی دقیق نظریه موجود هم می‌تواند یکی از اهداف در زمینه‌های گوناگون مدرسه، از قبیل مدیریت، برنامه درسی، موضوعات روان‌شناسی و ... باشد. اما در همه آن‌ها اولین گام مسئله‌یابی است و این مسئله از مشکلات، اختلافات و مسائلی است که مدرسه با آن روبه‌رو می‌شود و یا به دنبال

افزایش کیفیت در فرایندها و نتایج مدرسه است. وقتی معلم به رفتارهای یک دانش‌آموز، یا نتایج یک آزمون و یا مدیر مدرسه به موضوع پایین بودن سطح مشارکت اولیا یا نتایج آزمون‌ها و یادگیری دانش‌آموزان مدرسه توجه می‌کنند و به دنبال چرایی این رخدادها یا تبیین موضوع برای رفع مشکل هستند، در حال شناسایی مسئله‌اند. گاهی معلمان و مدیران به جای شناختن مسئله اصلی، شبه‌مسئله را مطرح می‌کنند یا ناتوان در شناخت دقیق ابعاد مسئله هستند. این چالش را می‌توان از طریق مشورت و طرح موضوع با همکاران داخل یا بیرون از مدرسه برطرف کرد. بنابراین، برای یافتن دقیق مسئله که نیمی از یافتن پاسخ هم هست، باید تبادل نظر و مشورت با همکاران و اهل فن را به عنوان اعتباربخشی به موضوع، در اولویت قبل از ورود به گام دوم در پژوهش قرار داد.

گام دوم: پیشینه پژوهش

پس از مشخص شدن موضوع باید با بررسی دقیق آن، به تصویر روشن‌تری از میزان دانش موجود در آن زمینه دست یافت؛ تصویری که بر گزارش‌های منتشره دیگر پژوهشگران در آن زمینه مبتنی است. اگر در این مرحله، منابعی برای پژوهشگر مفید باشند و او به نحوی از آن‌ها استفاده کند، در گزارش تحقیق خود، فهرستی کامل از همه منابع مورد استفاده را به دقت ذکر می‌کند. استناد به این منابع، ضمن آنکه پیوندی بین پژوهش او با پژوهش‌های قبلی نشان می‌دهد، به پژوهش در دست انجام اعتبار بیشتری می‌بخشد و بر ارتباط‌های علمی میان پژوهشگران می‌افزاید. در این مرحله به دنبال این موضوع هستیم که آیا دیگران هم با این موضوع روبرو شده‌اند؟ چگونه آن‌را حل کرده‌اند؟ چه مشکلات، محدودیت‌ها و پیشنهادهایی ارائه می‌دهند.

گام سوم: متغیرها و پرسش‌ها

بعد از مطالعه و شناخت سابقه پژوهش و اقدامات انجام‌شده، باید متغیرهای اصلی پژوهش را به‌طور دقیق مشخص و سؤالاتی را که به دنبال پاسخ آن‌ها هستیم، به‌دقت تعریف کنیم. به‌طور مثال، مدیر مدرسه‌ای که به دنبال ایجاد انگیزه در معلمان است تا آن‌ها را به سمت نوآوری‌های آموزشی سوق دهد، شاید بین همه عوامل تأثیرگذار بر نوآوری‌های آموزشی، فرهنگ سازمانی مدرسه را به‌عنوان متغیر اصلی در سؤال مطرح کند و بپرسد آیا بین فرهنگ سازمانی مدرسه‌اش و گرایش معلمان به نوآوری‌های آموزشی رابطه معناداری وجود دارد؟ متغیر همان ویژگی‌های کیفی یا کمی است که بین افراد یا هر جامعه‌ای متفاوت است. قطعاً همه مدرسه‌ها، چه به لحاظ کیفیت و چه کمیت، در فرهنگ سازمانی یکسان نیستند.

گام چهارم: روش انجام پژوهش

در علوم رفتاری معمولاً انواع پژوهش را با توجه به دو ملاک هدف و ماهیت تقسیم‌بندی می‌کنند. تحقیقات بر اساس هدف به دو دسته «کاربردی و بنیادی» تقسیم می‌شوند. در پژوهش

کاربردی، پژوهشگر به دنبال پاسخ به مسئله‌ای است که در زندگی کاری باید مشکلی را حل کند و موجب افزایش بازدهی در نتایج یا اصلاح فرایندها برای دست‌یافتن به نتیجه‌ای مطلوب است. وقتی مدیر یا معلم مدرسه به دنبال شناسایی دلایل افت تحصیلی دانش‌آموزان یا شیوه‌های آموزش مجازی در مدرسه است، در واقع می‌خواهد از طریق پژوهش اندوخته‌ای را به دست آورد که به پاسخ حل یک مسئله منجر شود. تحقیق بنیادی (پژوهش‌های پایه) در جست‌وجوی ساختن یا آزمودن نظریه‌های موجود در علوم رفتاری است. این نوع پژوهش‌ها در مدرسه‌ها چندان مورد استقبال قرار نمی‌گیرد و اساساً کاربردی نیستند و معمولاً مراکز علمی و دانشگاهی به دنبال آن‌ها می‌روند.

پژوهش‌ها را می‌توان بر اساس نحوه گردآوری داده‌ها هم به دو گروه تقسیم کرد. پژوهش‌های توصیفی و پژوهش‌های آزمایشی. آنچه در حال حاضر در مدرسه‌ها انجام می‌شود، از قبیل اقدام‌پژوهی یا بررسی موردی، به دنبال تبیین رابطه دو یا چند متغیر است که همه در زمره پژوهش‌های توصیفی هستند. اما پژوهش‌های آزمایشی برای پاسخ به سؤالات پژوهش، امکان وقوع یک رویداد آموزشی یا تربیتی را در شرایط طبیعی فراهم می‌کند و سپس تغییرات حاصل از این شرایط را اندازه می‌گیرد.

گام پنجم: گردآوری اطلاعات

در این مرحله، مدیر یا معلم به گردآوری اطلاعات و داده‌هایی می‌پردازد که قرار است مبنای تحلیل‌ها و تفسیرهایی قرار گیرند که در پایان به یافتن پاسخ پرسش‌های پژوهش منجر شوند و به شکل‌های کاملاً گوناگون انجام گیرند. مثلاً در پژوهش‌های معمول در مدرسه، از ابزارهایی مانند پرسش‌نامه، مصاحبه و مشاهده استفاده می‌شود.

گام ششم: تجزیه، تحلیل و تفسیر یافته‌ها

داده‌های گردآوری‌شده با استفاده از مبانی علم آمار، سازمان‌دهی و خلاصه می‌شوند. این سازمان‌دهی و خلاصه‌سازی به نحوی انجام می‌شود که امکان توصیف و مقایسه نتایج به‌دست‌آمده فراهم می‌شود. ترسیم نمودارها و جدول‌ها از روش‌های معمول سازمان‌دهی و خلاصه کردن داده‌ها به‌شمار می‌آید.

گام هفتم: تدوین و ارائه گزارش پژوهش

در آخرین گام، نتایج پژوهش‌ها در قالب گزارش‌های مفصل یا مختصر تحقیقی، مقاله‌های علمی مجله‌ها، رسانه‌های گروهی، سایت‌های اینترنتی یا ارائه در همایش‌های تخصصی منطقه‌ای یا ملی یا بین‌المللی انتشار یابد. اگر پژوهش‌ها از نوع کاربردی باشند، نتایج به‌دست‌آمده در اختیار کسانی قرار می‌گیرند که می‌توانند از آن‌ها برای حل مشکلات موجود بهره بگیرند.

منابع

۱. سرمد، زهره؛ عباس بازرگان؛ الهه حجازی (۱۳۹۹). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. نشر آگاه. تهران.
۲. برک جانسون؛ لاری کریستنسن (۱۳۹۵). پژوهش آموزشی: رویکردهای کمی، کیفی و ترکیبی. ترجمه مریم محسن‌پور، صبا حسونودی، رضا فتحی، علیرضا کیامنش، نیلوفر اسمعیلی، مریم دانای‌طوسی. ناشر علم. تهران.